

INDHOLD

- Forord **4**
- Tupilak **5**
- Masker **9**
- Amuletter **13**
- Trommen **16**
- Angakkoq – åndemane **19**
- Vinterhuset **22**
- Fedtstenslampen **25**
- Østgrønlandske vandbaljer **28**
- Amaat **30**
- Nationaldragten **32**
- Ulu – kvindekniv **35**
- Perler **37**
- Avittat – skindbroderi **41**
- Kajak **43**
- Tuilik – helpels **47**
- Harpun **51**
- Kastetræ **53**
- Kajakkniv **57**
- Fuglepil **59**
- Umiaq – konebåd **63**
- Hundeslæde **67**
- Skydesejl **71**
- Øjenskærme og -skygger **75**

FORORD

Med denne bog om dele af den grønlandske åndelige og materielle kulturarv får vi nu en savnet lettilgængelig, kort og levende beskrivelse af mange af de fænomener, som den grønlandske kultur også bygger på. Bogen vil forhåbentlig være til glæde for alle, ikke mindst landets gæster, der savner en kort introduktion til dele af Grønlands kultur, som man måske kun sporadisk har hørt om.

Den grønlandske kulturarv, med ophav i Inuit-kulturerne, er beskrevet i mangfold, dog ofte i svært tilgængelig form. Denne bog giver et udmærket indblik i nogle af de tankesæt, som eksisterede blandt grønlændernes forfædre, og som er baggrunden for noget af nutidens kunst- og kulturliv i Grønland også. Jeg kan kun ønske, at bogen vil være til stadig inspiration for andre, som ønsker at beskæftige sig med Inuits kulturarv. For der er stadig meget at hente i Inuits kultur og traditioner, også i nutidens globaliserede verden.

Daniel Thorleifsen
Direktør
Grønlands Nationalmuseum

TUJILAK

Tupilakken, den verdenskendte lille figur, var i sin oprindelige form frygtet og hadet. I sin nuværende skikkelse er den elsket af samlere af inuitkunst og som almindelig souvenir fra et besøg i Grønland.

Ordet tupilak dækker over en lang række små figurer, der viser enten tupilakker eller andre ånde- og sagnvæsener, og ind imellem kan det være svært at sige, hvad der er det ene eller det andet.

I sin oprindelige form var en tupilak et væsen sammensat af forskellige dele af naturmaterialer som dyre-, fugle- og menneskerester, gerne fra et barnelig. Den trolddomskyndige samlede disse effekter på et hemmeligt og ensomt sted i naturen, bandt dem sammen, sang trylleviser over dem og lod dem suge kraft fra sine kønsdele.

Tupilakken var nu klar til at blive sat i havet og sendt afsted med det formål at dræbe

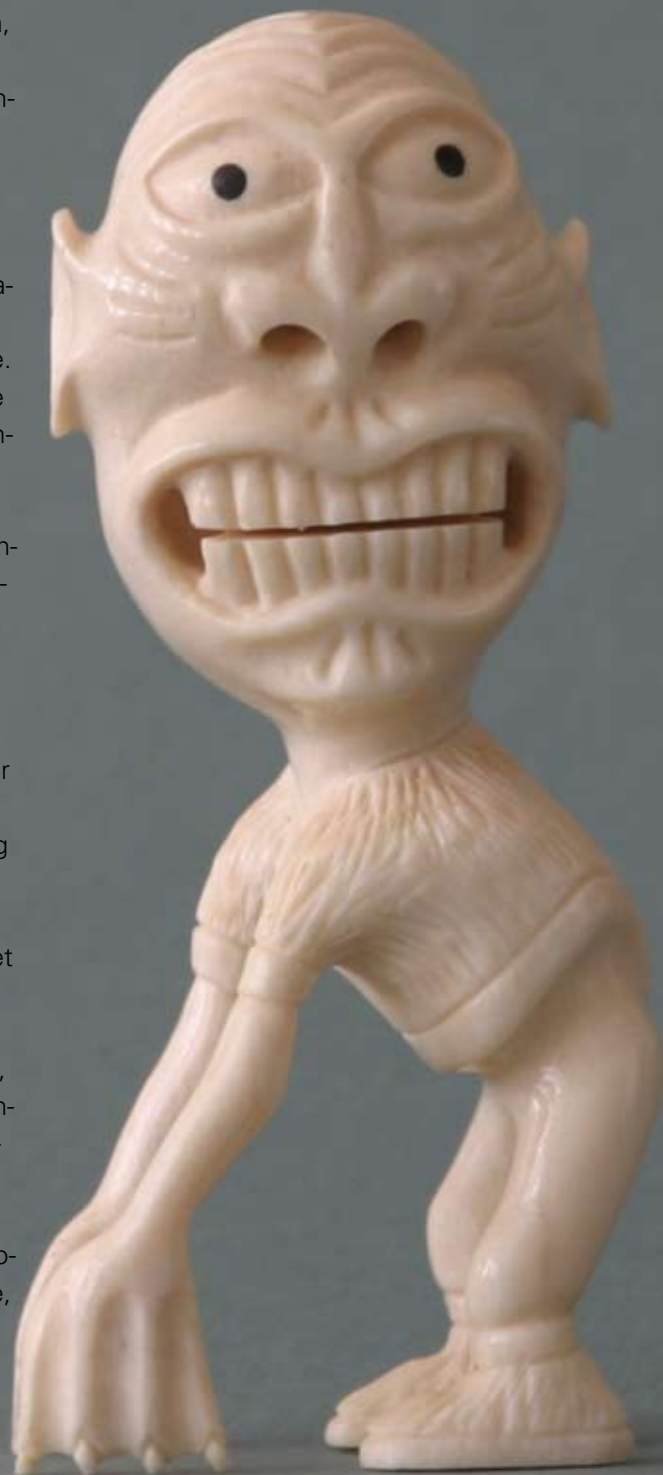
en fjende. Dette var dog på ingen måde en risikofri metode at slippe af med sine uvenner og fjender på, for hvis det påtænkte offer havde større trolddomskraft end ophavsmanden, kunne vedkommende vende tupilakkens styrke og kraft og sende den tilbage som en boomerang. Det var derfor en farlig proces at starte, en slags russisk roulette på grønlandsk.

Der kendes ingen eksempler på bevarede eksemplarer af oprindelige tupilakker. De er simpelthen gået til, fordi de blev fremstillet af forgængeligt materiale. Det var af gode grunde "engangs-tupilakker", og de var i sagens natur ikke beregnet på at blive set af andre.

Da de nysgerrige og uvidende europæere kom til landet, skar man figurer for at illustrere tupilakkens væsen for de tilrejsende. Tupilak-figurer har som sådan været kendt over hele det eskimoiske område.

Der er gennem tiden udskåret tupilak-figurer i forskellige materialer overalt i Grønland. De ældste, der kendes, er af træ med skindremme, og de har bevaret en lighed med tidligere tiders ægte varer. I dag forbindes disse udskæringer oftest med Østgrønland, den gamle tid er her tættere på nutiden, og i den særlige østgrønlandske kultur har der altid været en rigere tradition for udskæringer.

Jo mere grotesk og skrækindjagende, figuren så ud, jo nemmere var den at afsætte. Det blev til en hel industri, især for østgrønlandske kunstnere, der fremstillede tupilak-figurer i den udgave, som de fleste kender. Fra 1950'erne og frem blev store mængder af disse figurer fremstillet i mere eller mindre stereo-type udgaver, selvom der ind imellem var kunstnere,

der skabte figurer af høj kunstnerisk og håndværksmæssig klasse. I dag fremstilles figurerne stadig, men efter fredning af de store hvaler anvendes oft-est rensdyrgevir eller narhvaltand.

Nutidens tupilakker er ikke farlige. Den eneste risiko er, at man som ejer af en tupilak let bliver grebet af den spændende grønlandske mytologi. Men det kan de fleste nok leve med...

MASKER

Når man tager en maske på, ændres identiteten, og man har pludselig frihed til at træde ud af den vante rolle og optræde som et andet væsen eller en anden person. Masken er dermed også et middel til at skjule ens sande identitet overfor andre eller til at skjule sig for ånder eller andre højere magter.

Masker har været kendt i alle kulturer og anvendt i mange sammenhænge, kultiske eller mere jordnære – som ren underholdning.

Grønlandske masker kendes hovedsageligt fra Østgrønland i et omfang som gør, at der her er tale om en egentlig maskekultur. Der findes kun få eksempler på masker fra Vestgrønland, og her er det kunstneriske udtryk et helt andet.

Man ved ikke særlig meget om maskernes rolle i det traditionelle samfund, og der eksisterer heller ikke mange masker fra før 1900-tallet. Grunden hertil er måske maskens stærke personlige tilknytning til ejeren. Maskerne har ofte fulgt deres ejer i graven eller

er måske blevet destrueret i forbindelse hermed. En anden teori kan være, at maskens kraft har været så stor, at den måtte destrueres efter brug i en kultisk sammenhæng.

De østgrønlandske masker omtales ofte som dansemasker, brugt til ceremonier af forskellig art i forbindelse med sangkampe eller lampeslukningslege, teatermasker, der har været anvendt til underholdning, og mindre husmasker, der repræsenterede en husånd og beskyttede huset og dets beboere.

Maskerne er ofte dekorerede, om end i

beskeden grad sammenlignet med masker fra Canada og Alaska. Sædvanligvis er det streg- eller skeletornamentik, der er udskåret i træet, i sjældnere tilfælde er de dekorerede med pånittede skindstrimler. I enkelte tilfælde er der indsat tænder og skindstumper som hår.

Stregornamentikken kendes også fra tatovering blandt inuit, hvor funktionen er en slags mærkedagskalender – første fødsel, drengens første sæl osv.

Farven på maskerne er sædvanligvis sort, stammende fra lampesod; på nyere masker forekommer også rød. Den enkleste maske dannes ved at farve ansigtet sort, ridse et par streger og tage en pind i munden, derved forandres ansigtsudtrykket totalt. Denne

masketradition er taget op og anvendes meget af nutidens grønlandske skuespillere.

En anden maskeform er mitaartut-masken, traditionelt oftest af skind. Denne tradition lever stadig i Grønland, hvor både børn og voksne på Hellig Trekonger (6. januar) går rundt til husene og gør krav på, hvad de måtte have lyst til. Dette bør så udleveres, sædvanligvis begrænses det til lidt slik, småkager og småpenge. Disse maskers formål har ikke med åndevederen at gøre, men skal blot gøre bæreren ukendelig. Maskematerialet eller decorationen kan være alle forhåndenværende materialer, og idérigdommen er stor. Efter kristendommens indførelse blev maskens formål reduceret til blot at skræmme børn, når de trængte til at blive sat lidt på plads.

Senere endnu er den blevet et regulært turistobjekt. Hvor de gamle masker kunne udtrykke begge køn i samme maske, fremstilles masker nu ofte som par.

Masker, herunder også eskimoiske masker, har gennem dette århundrede været en stor inspirationskilde for den vestlige verdens kunstnere som for eksempel Matisse, Picasso og mange andre, og ikke mindst har den danske maler Egill Jacobsen fundet inspiration i de oprindelige folks maskerkunst.

AMULETTER

Under den sidste del af sin færd fra Grønland til Stillehavet i 1924 interviewede Knud Rasmussen åndemaneren Najagneq i Nome i Alaska.

På Knud Rasmussens spørgsmål: "Hvordan synes du menneskene lever?" svarede Najagneq: "Splittet, fordi de blander alting sammen, svage, fordi de ikke kan gøre en ting ad gangen. En stor jæger må ikke samtidig være en stor kvindeelsker. Dog kan ingen lade være dermed. Dyr er uudgrundelige. Derfor må den, der skal leve af dem, være forsigtig. Men menneskene stiver sig af med amuletter og bliver ensomme i deres umyndighed. Ved en boplads skal der være så mange forskellige amuletter som muligt. Ensartethed splitter kræfterne, lighed gør værdiløs."

Stærke fyndord fra en gammel åndemaner, men for os andre er det meget forståeligt, at menneskene i Arktis har forsøgt at beskytte sig mod de farer, der altid lurede, og døden, der altid var nærværende, og hvis amuletter kunne hjælpe, ja, så måtte det jo forsøges.

Brugen af amuletter var, som i hele det eskimoiske område, også vidt udbredt i Grønland.

Som amuletter kunne stort set alt anvendes, ikke smukke, kostbare eller sjældne ting, men genstande, som bopladsfæller anbefalede som det mest virkningsfulde i den givne situation. Træstykker, fjer, dele af fangst dyr, sten, perler, ja selv snavs nævnes også som en mulig amuletdel.

Amuletter blev båret indsyet i en rem på kroppen eller i tøjet. Andre kunne have deres bestemte plads i skindteltet, kajakken eller konebåden.

Amuletter anvendtes både af mænd, kvinder og børn, for at give et langt liv, god fangst, sikkerhed til havs, beskyttelse mod sygdom eller eftervirkninger heraf, men kunne også bæres af mødre for at sikre børnene et godt liv med god fangst, at harpunen altid ramte og mange andre ting.

Amuletter blev der passet nøje på, og de blev gemt godt, det var noget hemmeligt og meget personligt.

Et udslag af forældrekærlighed nævnes af Knud Rasmussen, der hos Netsilik-folket i Canada mødte en dreng på 7 år med ikke mindre end 80 amuletter

indsyet i tøjet. Drengen var i sin leg noget tynget af denne omsorg.

Som regel er symbolikken ganske direkte i en amulet og dens formodede virkemåde, som når en gammel østgrønlænder beretter: "Man finder en dværgpil, der vokser oprejst, og skærer af den tykkeste del af stammen en dukke, der bindes fast under hæften på en dreng. Thi de pile, der gror oprejst, har en stærkere livskraft end de, der kryber hen ad jorden, og en sådan amulet gør ikke blot en dreng hurtigt voksende, men han bliver også så stærk i ryggen, at han kan gå gennem livet uden at være bange for no-

get." Den tryghed og styrke, der ligger i en amulet, kendes jo også i dag, hvor vi nok kalder det noget andet, men mange har en lykkemønt eller en anden lille ting liggende i lommen eller tasken, ligesom de fleste, der besøger Grønland, kommer hjem med en halskæde eller et andet stykke kunsthåndværk i form af et isbjørnehoved eller -klo eller en anden amuletlignende genstand.

Selv om det i første omgang er en flot souvenir fra Grønland, videregiver den måske også noget af isbjørnens styrke?